

12-Mavzu: Toponimika – etnos ongning tarkibiy qismi (4-soat).

Reja:

1. Toponimika tushunchasi va uning mohiyati haqida.

2. O`zbekiston toponimikasi va etnografiyasining bog`liqlik jihatlari.

Dastlab, toponimika mustaqil fan sifatida o`rganilmay, uning vazifasini tarixiy geografiya fani bajarib kelardi.

Toponimika geografik nomlar, kishi ismlarini o`rganadigan fan sifatida maydonga keldi. Toponimikani «zamin tili», ya`ni er tili deb ham atashadi. Toponimika atamasi lotin tilidan olingan bo`lib, «topos» — joy, «onom» yoki «onima» — nom, umuman joy nomini o`rganadigan fan degan ma`noni bildiradi. Geografik nomlar va zamin qa`rida o`rganilmayotgan nomlar, insonlarga qo`yilgan ismlar toponimikaning o`rganish manbai hisoblanadi. Toponimika ikki ob`ektdan: mikro va makro toponimlardan iborat bo`lib, mikrotoponimika — grammatik jihatdan mayda ob`ektlarni, ya`ni «turdosh otlarni», mikroob`ektlarning` nomlarini, makrotoponimika esa atoqli otlar, ya`n yirik ob`ektlarning nomlarini tadqiq qiladi.

Hozirgi vaqtda toponimika faqat katta va yirik ob`ektlarning: tog`lar, o`rmonlar, vodiylar, vohalar, shaharlarning nomlarinigina emas, balki kichik ob`ektlarning — mahallalar, daralar; jarliklar, anhorlar, daryo irmoqlari, ariqlar va ko`llarning nomlarini Geografiyaga oid atamalar turdosh otlar toponimika tarkibiga to`lig`icha kirmaydi, ammo ular toponimikani o`rganishda katta ahamiyatga egadir. Nomsiz «ob`ekt» — toponim emas. Toponimika geografiyaga oid joylarni emas, balki ularning nomlarini o`rganadi.

Toponimikaning tilshunoslik, tarix geografiya, arxeologiya va boshqa fanlarga aloqadorligi uning muhim xususiyatlaridandir. Toponimikaga oid ma`lumotlar tadqiq qilinayotganda tarixiy ma`lumotlarga, ayniqsa arxeologiyaga oid tekshirish natijalariga suyangan holda ish ko`rish zarur. Chunki toponimika ko`pincha tarixiy dalillarga va isbotlarga muhtoj. Masalan, biror yodgorlikning nomini o`rganish uchun, albatta, uning qaysi davrda yaratilganligini va nima sababdan shu nom berilganligini tarixiy davr sharoiti muhiti nuqtai nazaridan tadqiq qilish talab etiladi. Tadqiqotning yozma manbalarga ko`pincha arxeologiyaga oid ma`lumotlarga suyangan holda ish ko`rish usuli nomlarning qo`yilgan davrini aniqlashga va nomlarning paydo bo`lishini o`rganishga qo`l keladi. Bir nomning o`zgarishini kuzatmoq uchun birmuncha vaqt ketadi.

Shuni unutmaslik kerakki, geografik nomlar ijtimoiy hodisa bo`lib, jamiyat taraqqiyoti bilan mustahkam bog`liqdir. Ma`lum bo`lishicha, har bir tuman toponimikasi murakkab tarixiy jarayon bilan bog`liq bo`lib, er ostida ko`plab

madaniy qatlamlar mavjudligi uni siichiklab tadqiq qilishni talab etadi. Toponimika metodologiyasiga muvofiq uni fan sifatida o'rganish uchun toponimlarning paydo bo'lishiga doir ma'lumotlardan foydalanish, nomlarning mavjud bo'lgan barcha formalarini aniqlash, nom va atamalarni o'sha joy bilan bog'liq holda tanlash va eng muhimlarini o'rganish zarur.

Toponimik asoslarga vaqt, manbalar va yo'nalishlar bo'yicha joylarga aholining ko'chishi, o'rnamishi kiradi. Toponimlar aniq tarixiy jarayon bo'lib, u aholining ko'chishi, madaniy, iqtisodiy vati munosabatlari bilan vujudga keldi, so'ng tarqala boshlaydi. Toponimika jamiyatning muomala vositasi bo'lgan tilni, uning iqtisodiyotini, madaniyatini va tarixiy taraqqiyotini o'rganish jarayonida o'sib, rivojlanib boradi. Toponimik nomlar manbai va ularni o'rganishda qo'llanilgan uslub va usullarning to'g'riligini aniqlash maqsadida yozma va boshqa manbalar qo'lyozmalar, akt materiallari, aholi joylashgan chegaralarni aks ettiruvchi bosh (asosiy) va maxsus xaritalar hamda ilmiy safar xaritalari bilan solishtirib chiqiladi. Toponimikada ham, moddiy va madaniy yodgorliklar o'rganilganidek, oddiydan murakkabga, ya'ni bugungi kundan asrlar ichkarisiga kirib borish zarur. Bilish murakkab dialektik jarayondir, chunki bu usul bilan madaniy qatlamlarning eng qadimiysidan boshlab, to navqironigacha nomlarning manbai asta-sekinlik bilan ochiladi nomlarning «yoshi» aniqlanadi. O'z navbatida toponimik nomlar tarix uchun ham bebaho manbadir. Geografik nomlar uzoq muddatli bo'lib, ma'lum hududdagi u yoki bu xalqning tili haqida guvohlik beradi. Nomlar ma'lum bir aholining hamjihatligi yoki tarqoqligiga ham bog'liqdir.

Ibtidoiy jamoa tuzumi davrida nomlar juda kam bo'lgan, keyinchalik aholi paydo bo'lib, qo'yilgan nomlar ham ko'p vaqtlar o'tishi bilan boshqa nomlarga o'zgartirilib yuborilgan yoki butunlay yo'q bo'lib qyetgan. Ezma manbalardagi toponimikaga oid ma'lumotlar tahlil qilinganda buni yaqqol ko'rish mumkin. Bu noqeani hozirgi vaqtda ham aniq ko'rishimiz mumkin. Ayrim shahar va qishloqlarning eski nomlari o'rniga yangi nomlar qo'yiladi, bu eski nom nima uchun yo'qotildi-yu, nima uchun yangi nom qo'yildi, buning sabablarini ham aniqlash mumkin.

O'tmishda esa yangi zamindor (yer egasi) paydo bo'lishi bilan ko'pincha aholi eski geografik nomlar o'rniga shu zamindorning nomini qo'yishgan. Dialektologiyadan farqli o'laroq toponimikaga oid ma'lumot to'plashda, joylarning nomlarini o'rganishda aholidan yoppasiga so'rash uslubi qo'llaniladi. Faqat shunday uslub bilangina turli daralar, kichik soy va anhorlar, jarliklar, ko'llar va boshqa shunga aloqador bo'lgan nomlarning miqdorini aniqlash mumkin, xolos. Shunday joylarning hammasi aholi yashaydigan joylarning kartasiga yoki aholi joylari ro'yxatiga kiritilmagan, ehtimol kiritilmasa ham kerak. Toponimikaning eng katta xizmati shundaki, u hujjatxona hujjatlarini sinchiklab o'rganish, xalq og'zaki ijodi asosidagi ayrim tomonlar va nihoyat hech qanday manbalarda aks ettirilgan

noma`lum joylarni bizga ma`lum qiladi. Toponimikaga oid ma`lumotlar yig`ishda va joy nomlarining kelib chiqishini o`rganishda etnografiya ham katta rol o`ynaydi.

Toponimikaning ayrim toifalari va tizimlari o`rtasidagi o`zaro aloqalarni o`rganish yo`li bilan toponimlarni tavsiflash toponimik tadqiqotlarning asosini tashkil etadi. Ko`pgina mutaxassis toponimistlar mahalliy toponimlarni har tomonlama regional tadqiq qilishga katta e`tibor beradilar. Bunda, albatta, mikro va makro toponimikani o`zaro taqqoslash zarur. Toponimika vazifalarini aniqlar ekanmiz, ma`lum joyning geografik nomi tarixi to`laroq, shu o`lkada yashagan xalqlar tarixi bilan bog`liq xolda aniqlanishini uning asosiy maqsadi qilib olishimiz zarur. Bundan tashqari, toponimikaga oid tadqiqog ma`lumotlaridan foydalanilayotganda o`sha o`lka xalqlarining tilini o`rganish, arxeologiya va etnografiyaga oid ma`lumotlarni hisobga olish maqsadga muvofiqdir.

Toponimikaga oid tadqiqot olib borilayotgan tumanning tabiiy geografiyasini, o`tmish tarixini, til tarixini yaxshi bilish shart. Toponimikani o`rganishda yuqoridagilarga amal qilingan taqdirdagina tadqiqotchi o`z maqsadiga erishishi mumkin. Tadqiqotni toponimikaga oid ma`lumotning yaratilgan davri va tarixini aniqlashdan boshlash kerak.

Hozirgi vaqtda toponimistlar joy nomlarini faqat etimologik va semantik jihatdangina emas, balki so`z yasalishi jihatidan ham tahlil qilmoqdalar. Antrotoponim kishining ismi, familiyasi, laqabini (masalan, Mahmud Koshg`ariy, Munis Xorazmiy), antrotoponimika kishi ismi, shahar, qishloq, ovul va shu kabi joylarning nomidan olingan toponimlarni (masalan, Toshkentboy, Qo`qonboy, Xo`jaqul, etnotoponim esa qabila, urug`-aymoq nomiga qo`yilgan nomlarni (masalan, Qozoqboy, Qirg`izboy, o`zbek) o`rganadi.

Dalvarzin, Qo`ng`irot, Nukus, Mitan va hokazolarni istisno qilganda, barcha toponimlar ikki va undan ortiq tarkibiy qismdan (komponentdan) iborat. Bunday qaraganda hech qanday qo`shimchasiz faqat bir so`zdan iboratday tuyuladigan Jizzah Qo`qon, Yozyovon, G`alcha kabi toponimlar aslida ikki komponentdan tuzilgan.

Biroq, Qarshi (saroy, qasr), Hisor (qo`rg`on), Buxero (bihara — ibodatxona), chim (qo`rg`on), yon (bekat), yop (kanal) kabi nomlar mustaqil toponimlar shaklida uchraydi. Ba`zan esa qum, zah supa kabi geografik atamalar ham hech qanday qo`shimchasiz toponimlar hosyl qilgan. Biroq ana shunday birgina geografik atamadan tuzilgan nomlar ko`pincha shu toponimlarning xalq og`zida qishartirilgan shakli bo`lib chiqadi. Masalan, Qumqishloq deyish o`rniga Qum; Zahariq deyish o`rniga Zah Supatepa deyish o`rniga Supa deb qo`ya qodishadi. Biroq hech qanday qo`shimchasiz Tol, Pidana (yalpiz), YAntoq, Tulki kabi nomlar ma`naviy jihatdan aslida bu o`simlik va hayvonlarga hech qanday aloqasi bo`lmasligi, ko`pincha

tamomila boshqa soʻzlarning fonetik jihatdai oʻzgarishi natijasida shu shaklni olgan boʻlishi mumkip.

Yuqorida aytilganlardan shunday xulosaga kelish mumkin: toponimika uch prinspga asoslanadi: 1) toponimlarning paydo boʻlish tarixini oʻrganish; 2) toponimlarning geografiyaga oid maʼlumotlarini aniqlash; 3) asosiy qidirilayotgan toponimlarning barcha nomdagilarini ilmiy asosda alohida-alohida oʻrganib, ulardan xulosa chiqarishdir. Bu prinsplar qoʻllanmaning muqaddimasidan to xotimasigacha yoritib borilgan.

Toponimlardan nom olgan buyumlar, oʻsimlik, hayvonlar shu qadar koʻpki, baʼzan hatto ularning etimologiyasi toʻgʻrisida oʻylab ham oʻtirmaymiz. Qoʻqon arava, buxoro qovuni, chust pichogʻi kabi soʻzlarda oʻsha joy nomlari hamon esga kelishi mumkin. Biroq akademiya (Afina yaqinidagi changalzor), vulkan (Tirren dengizidagi Vulkano oroli nomidan), jersi (Normandiyadagi shahar), kofe (Afrikadagi Kaffa oʻlkasi nomidan), olimpiada (Gretsiyadagi eng baland Olimp togʻi nomidan), roman (Rim shahri nomidan olingan) kabi soʻzlarning ham aslida toponimlar ekanini koʻpincha xayolimizga ham keltirmaymiz. quyida toponim nomlarga bir qancha maqollar keltiramiz.

Kimyoviy elementlar. Koʻpgina kimyoviy elementlar joy nomlari bilan atalgan: ameritsiy (Amerika), galliy (Frantsiyaning lotincha nomi — Galliya), germaniy (Germaniya), golmiy (Shvetsiyaning poytaxti Stokgolmning lotincha nomi — Golmiya), yevropiy (Yevropa), indiy (Hindiston), lyutetsiy (Parijning lotincha nomi — Lyutetsiya), poloniy (Polsha), ruteniy (Rossiya), ittriy (Shvetsiyadagi Itterbo qishlogʻi) va hokazolar.

Qitʼalar (materiklar) va dengizlar nomlaridan hosil boʻlgan toponimlar. Avstraliya — grekcha «Janubiya quruqlik» degan soʻz. Antik dunyo olimlarining faraz qilishicha, janubiy yarim sharda nomaʼlum quruqlik Terra australis inkognito boʻlishi kerak edi. XVII asr oʻrtalarida bu quruqlik kashf etilgach, inkognito (nomaʼlum) soʻzi tushib qoladi va janubiy yerni Terra Australis deya boshlaydilar. Bir vaqtlar uni «Yangi Gollandiya» deb ham ataganlar. XIX asrdan eʼtiboran qishacha Avstraliya (Janubiya) shakli qaror topdi.

Yevropa — osuri tilida erab — «kun botish», «qorongʻulik», «gʻarb» demakdir.

Osiyo — ruscha Aziya, xitoycha Yasiya, yaponcha Adziya. Bu nom dastlab Gomer dostonlarida tilga olingan. Miloddan oldingi V asrda Gerodot asarlarida Osiyo deb hozirgi Turkiyaning gʻarbiy qismi anglashilgan. Xullas, Osiyo nomi oʻrta dengiz sohillariga xos atoqli otdir. Bora-bora bu nom sharqiy yerlarga ham yoyilib, umumlashib ketadi va avvali quyi Osiyo, soʻngra Buyuk Osiyo nomlari, XVIII — XIX asrlarda Kichik Osiyo, Oʻrta Osiyo, Markaziy Osiyo singari ayrim qismlarni anglatuvchi nomlar paydo boʻladi. Osiyo nomining maʼnosi turlicha manba va adabiyotlarda turlicha izohlangan: Aziya shahri nomidan, filosof Aziya ismidan,

Aziya vodiysi nomidan kelib chiqqan deb faraz qilinadi, osuri tilida asu «kun chiqish tomon». «Sharqiy» ma`nosida qo`llanilgan.

Qora dengiz — janubiy xalqlar tomonidan berilgan nom qora so`zining «shimol», «salqin» degan ma`nosi ham bor. Uning suvi qoramtir bo`lgani uchungina qora dengiz deyiladi deb izohlash noto`g`ri. Milodimizdan avvalgi IX — VII asrlarda yunonlar qora dengizni yoki mamlakatimizning janubiga joylashgan bu dengizni «uzoq shimol» deb ham ataganlar.

Qizil dengiz — arabcha «Bahri axmar, grekcha eritreya. Afsonaga ko`ra, eron shohi eritr (qizil qalpoq) bosib olgan va Nil tomon kanal qazitgan ekan. Boshqacha izohi ham bor: qirg`oqlarida qizg`ish suv o`tlari va chig`anoqlar ko`p bo`lganidan shunday nom olgan.

O`rta dengiz — Yevropa, Afrika va Osiyo o`rtalarida joylashgan dengiz. Grekcha Mediterraneo — «O`rta yer» so`zlaridan ruschaga aynan tarjima qilingan, o`zbekcha shakli shundan qishartirib olingan. Tarixiy sharqiy manbalarida ko`pincha Rum dengizi, Shom dengizi nomlari bilan ham mashhur bo`lgan.

O`lik dengiz — g`arbiy Osiyodagi ko`l. Suvi juda sho`r va unda hayot yo`qligidan «hayotsiz», «jonivorsiz», «o`lik dengiz» deb atalgan.

Lotin Amerikasi — Markaziy va Janubiy Amerikada ispan va portugal tillari tarqalgan. Bu tillar lotin yoki roman tillar guruhiga kiradi. Bu yerda yashovchi xalqlarning asosiy qismi lotin tilida so`zlashganligi uchun shunday nomni olgan.

Bolqon — Yevropadagi yarim orol. Turkiy tillarda balqon, balxan «tog`», «tog`li yer» degan ma`noni anglatadi. Turkmanistondagi Balxan nomini turklar Yevropaga ko`chirgan bo`lishi ham mumkin (V. F. Minorskiy).

Bosfor — Qora dengizdan O`rta dengizga o`tadigan terda joylashgan bo`g`oz. Turkiyada ko`pincha Bo`g`oz, Istanbul bo`g`ozi, Qora dengiz bo`g`ozi deb ataladi. Bosfor xonancha «buqa» degan so`z. Afsonaga ko`ra, go`yo bu bo`g`ozdan buqalar sakrab o`tgan emish. Ammo yana boshqa haqiqatga yaqinroq izoh ham bor. Qadimda bu bo`g`ozdan suzib o`tadigan kema egalari boj haqini qoramol bilan to`laganlar, shu-shu «buqa to`lanadigan bo`g`oz» nomini olgan.

Arabiston — G`arbiy Osiyodagi yarim orol. «Arab» aslida «cho`l» degan so`z, shundan «cho`lliklar», «ko`chmanchilar» arablar so`zi hosil bo`lgan, so`ngra «arablar yeri» Arabiston paydo bo`lgan.

Avstriya — aslida nemischa Osterreyx: ost — «sharqiy», reyx «o`lka», ya`ni «sharqiy o`lka» degan ma`noni bildiradi.

Angliya — G`arbiy Yevropadagi Buyuk Britaniya davlatining nomi; V — VI asrlarda kontinental Yevropadan shu yerga suzib o`tgan angl qabilalari nomidan olingan.

O`simlik va xayvonlardan olingan nomlar.

Apelsin — gollandcha «xitoy olmasi» demakdir.

Yorkshir — cho`chqa zoti (Angliyadagi Yorkshir grafligi nomidan).

Kashtan — buklar oilasidan bo`lgan daraxt, Kichik Osiyodagi Kastan shahri nomidan olingan.

Maxorka — Gollandiyadagi Amesofront shahri nomidan olingan bo`lib, dastlab amerfor, keyinchaliq amerforqa, keyin maforqa va nihoyat, maxorqa deb atala boshlangan. Yevropada maxorqa chekish ayrim kishilarga zararli deb tushuntirilgach, kashandalar chekishini tashlay olmay burunlariga hidlay boshlaganlar va uni nosovoy tabak (burnaki) deb ataganlar. O`rta Osiyo xalqlari esa bu tamakini ishlash texnologiyasini ancha murakkablashtirib, uni endilikda burunga hidlab emas, balki til ostiga tashlaydigan bo`lganlar. Uning nomi tobora o`zgarib, hozirgi nos formasini olgan.

Simmental — qoramol zoti (Germaniyadagi vodiy nomi).

Sardina, «sardinka» — baliq (Sardiniya oroli nomidan olingan).

Geologiya va geografiya atamalaridan olingan toponimlar. Toponimlar minerallar orasida ayniqsa ko`p uchraydi. Buni quyidagi misollardan ko`rish mumkin: avstolitmineral (Avstraliya), agat (o`zbek tilida aqiq deyiladi) — qimmatbaho tosh (Sitsiliyadagi Akaita daryosi nomidan), adulyar — mineral (Alp tog`larining Adul tizmasi nomidan), alebastr — oq gips (Misrdagi alebastr shahri va tog`i nomidan), almandin — qimmatbaho tosh (Kichik Osiyodagi Albanda shahri), alyaskit — granitga o`xshash qattiq tosh (Alyaska), aragonit (Ispaniyadagi Aragoniya pasttekisligi nomidan), baykalit (Baykal ko`lidan), birmit — kahraboning bir turi (Birja nomidan), inderit — mineral (qozog`is-tondagi Inder tog`lari nomidan), muskovit mineral (Moskva davlatining qadimgi nomidan, Moskoviya), surik bo`yoq (Suriya nomidan), tuyamuyunit — mineral (Farg`ona vodiysidagi Tuyamo`yin koni nomidan), ferganit (Farg`ona) va hokazolar. Xazorasp — ming ot, Sariosiyo — bosh tegirmon, Go`rlan — ko`r va lang so`zlarining birikuvidan tashkil topgan. Hindikush — hind, kush — o`lim, degan ma`noni bildiradi.

Gazlamalar. Boston — AQSHdagi shaharning nomidan, Jersi — Normandiya-Frantsiya qirg`og`i yaqinidagi orol nomidan, Sarpinka — Saratov viloyatidagi Saropta degan nomdan kelib chiqqan.

Antrotoponimika — Turkiy «Axmet», arabcha «Ahmad — maqtoqli, maqtovgaga sazovor» degan ma`noni anglatadi, undan Ahmetov degan familiya vujudga kelgan; Baxmet — turkiy «boy» yoki Axmet arabcha Ahmad so`zlarining qo`shilishidan Baxmetov familiyasi vujudga kelgan. Sabur (Saburov) — turkiy «sabr», arabcha «sobir» (chidamli) so`zlaridan olingan. Mamon — turkiy mo`min (qobil, beozor,

yuvvosh ma`nolarida) so`zidan olingan Mamonov familiyasi shundan kelib chiqqan. Polvonov — turkiy tillarda «polvon», forsha — «pahlavon» (botir, qahramon ma`nosida) so`zlaridan olingan, keyinchalik ruscha «ov» qo`shimchasi qo`shilib Polvonov familiyasi kelib chiqqan. Saymon turkiy «saymon» (abjir, chaqqon, dadil ma`nolarida) — Saymonov familiyasi shundan olingan. Dashikturkiy «dashuk» — «tashuk» (dimog`dor, kekkaygan ma`nolarida) so`zlaridan «Dashkov» familiyasi, kurdyuk — turkiy «kuduruk» — «kuzuruk» — «quyruq» so`zlaridan ruscha «Kurdyukov» familiyasi kelib chiqqan va hokazo.

Oziq-ovqat nomlari. Lag`mon (xitoycha) — «lag`» — uzun, «man» — hamir, «uzun hamir» degan ma`nolarni bildiradi. Buterbrod (nemischa) — go`sht va non yoki non va yog` degan ma`nolarni bildiradi. Pirog — qoraqalpoqlarda «burek», tatarlarda esa «chiyburek», har ikkisida ham go`shtli pirog degan ma`no bor. Bu so`zning o`zagi «bur» o`ramoq, chulg`amoq ma`nolarini bildiruvchi fe`ldan yasalgan, ruscha «pirog» so`zi shundan kelib chiqqan.

Ichimliklar nomlari. Toponimlarda ichimliklar nomlari ham ma`lum darajada o`z aksini topgan, masalan: borjomi — mineral suv (Gruziyadagi kurort shaharning nomi), esentuki — mineral suv (Shimoliy Kavkazdagi kurort shaharning nomi), Toshkent mineral suvi (Toshkent shaharining nomidan olingan) va hokazo.

Bulardan tashqari, respublikamizning barcha ovul, qishloq, posyolka, vodiylari va vohalari hamda viloyatlari nomlari ham toponimlar bo`lib, ularning ko`pchiligi hali to`la o`rganilmagan. O`rganilganlaridan VII — X sinflarda O`zbekiston xalqlari tarixi darsida foydalanish katta ham ta`limiy, ham tarbiyaviy ahamiyatga egadir. Bu usulda toponimikaga oid ma`lumotlardan foydalanish yoshlarni tarbiyaning ajralmas qismi bo`lgan estetik, vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning negizi bo`lib xizmat qiladi.

Shuni aytish kerakki, mazkur joyga nomi berilgan o`simlik yoki hayvon yo`q bo`lib ketgan, bu joylarda yashaydigan xalqlar esa boshqa bir yerlarga ko`chib ketgan bo`lishi ham mumkin, biroq joy nomi deyarli o`z holicha qolaveradi. Boshqacha qilib aytganda, geografik nomlarning ma`nosiga qarab bu yerlarda qadimda qanday hayvonlar yashagani yoki qanday o`simliklar o`sganini aytib berish mumkin. Mana sizga bir misol. Bir vaqtlar O`rta Osiyoda qulon deb atalgan yovvoyi otlar uyur-uyur bo`lib yurishgan. Qulonni ovlay berib, qirib yuborishgan. Hozirgi vaqtda qulon Turkmanistondagi Bodxiz qo`riqxonasida qolgan, xolos. Lekin Qulonsoy, Qulonboshi, Qulontepa kabi joy nomlari ana shu qimmatli jonivorning bir zamonlar ko`p bo`lganligidan dalolat beradi. Bulon degan ham hayvon bo`lgan. Qulon va bulon to`g`risida xalq og`zida mana shunday she`r bor:

Qulon yurmas yerlardan.

Quvib o`tib boradi,

Bulon yurmas yerlardan

Qalqib o`tib boradi.

Bulonni bundan 9 asr oldin Mahmud Koshg`ariy «Qipchiqlar mamlakatda bo`ladigan katta gavdali hayvon» deb ta`riflagan. Aslida bulon ruscha «los» deb ataladigan katta bug`udir. Bulon, Bulonti kabi joy nomlari ana shu xayvonlardan qolgan esdalikdir.

Boshqa bir misol. So`kso`k — saksovul. Munis Xorazmiy Xorazmda to`xtovsiz urushlar natijasida el-yurt harob bo`lganini tasvirlab, bunday deb yozgan edi: «Bu jihatdan Xorazm diyorida kaxat va gilo shoing` bo`ldi... Xivakning (ya`ni Xivaning) oliy imoratlari munhadim (vayron) bo`lib, o`rniga so`kso`k va yulg`un ko`kardi». Demak, bu o`simlik nomi Buxoro viloyatning Qorako`l tumanidagi So`kso`k degan qishloq nomiga ko`chgan.

Respublikamizda o`zbekcha nomlardan tashqari arabcha, tojikcha, Mo`g`ulcha nomlar ham ko`p uchraydi. Qashqadaryo viloyatida Maymanak degan qishloq bor. Maymanak arabcha so`z bo`lib, «O`ng» tomon, «O`ng qo`l» degan ma`noni bildiradi. Farg`ona vodiysidagi Pochchaota soyidan chiqarilgan bir ariq Barangar deyiladi, bu nom esa Mo`g`ul tilida (barangdor) «O`ng qo`l, o`ng tomon» degan ma`noni bildiradi. Samarqand viloyatidagi Bulung`ur tumani va kanalining nomi Mo`g`ulcha «loyqa suv» degan ma`noni anglatadi. Reg, Reginav, Registon, Regzor degan joylar nomi fors-tojik tilidagi reg, ya`ni «qum» so`zidan olingan. Registon shaharning qum to`shab qilingan markaziy maydoni bo`lgan. Shuning uchun ham nomlarni er tili deyishadi. Joy nomlari yuzlab, hatto minglab yillar yashaydi. Bu nomlarning juda ko`pi hali o`rganilmagan. O`zingiz bir o`ylab ko`ring, respublikamizda 17000 dan ortiq qishloq va aholi yashaydigan punktlar, 500 taga yaqin quduq borligi ma`lum. Odatda, O`rta Osiyoda suv havzalari, jumladan ko`llar kam deb kelinardi, holbuki birgina Tyanshan tog`larida 12000 soy va jilg`alar oqib tushishi, Sirdaryo yoqasida 2118 ko`l borligi hisobga olingan.

Har bir qishloq atrofida yuzlab jarlar, tepaliklar, qirlar, buloqlar, quduqlar borki, ularni har qanday mukammal xaritadan ham topib bo`lmaydi. Masalan, Zomin tumanidagi birgina Tomtum qishlog`i atrofidan 300 dan ortiq mayda joy nomlari yozib olingan bo`lsa, Toshkentdek azim shahar va uning vohasidan qancha joylarning nomini yozib olish mumkin.

Ana shu aytilganlarni nazarga olib, bu paragrafda Toshkent shahri tarixi va Toshkent voxasidagi joylar nomlarining kelib chiqish tarixi haqida (albatta o`rganilganlarinigina) manbalarga asoslangan holda izohlab o`tamiz.

Toshkent — qadimiy va navqiron Toshkent shahri Chirchiq daryosining sohilida bundan 2000 yil muqaddam vujudga kelgan. Akademik Ya. G`. G`ulomov rahbarligida Arxeologiya institutining bir guruh yirik ilmiy xodimlari Toshkent

vohasida olib borgan arxeologik tekshirishlar natijasida Toshkent shahrining «yoshi» ni aniqlash mumkin bo`ladi.

Toshkent — O`zbekiston jumhuriyatining poytaxti va Toshkent viloyatining markazi bo`lib, o`lkamizning eng yirik shaharlaridan biri. U aholi soni jihatidan Moskva, Sankt-Peterburg va Kiyevdan keyin to`rtinchi o`rinda turadi. Toshkent — sanoati yuksak rivojlangan, fan va madaniyati ilg`or, juda ko`p xalqaro uchrashuvlar, konferensiyalar, festivallar o`tkaziladigan joy, O`rta Osiyoning o`ziga xos janubiy darvozasi. U respublikaning shimoli-sharqiy qismida, Tyanshan tog`lari etaklarida, dengiz sathidan 440 — 480 metr balandlikda, Chirchiq daryosi vodiysida joylashgan. Chirchiq daryosidan bosh olgan va butun shahardan o`tadigan Bo`zsuv, Solor, Anhor, Qorasuv, Kaykovus, Bo`rjar, Oqtepa, Qoraqamish va boshqa kanallar uning mikroiklimiga ijobiy ta`sir ko`rsatadi. Iqlimi kontinental, yillik o`rtacha temperaturasi 13,3°; yanvarning o`rtacha temperaturasi —1,1°; iyulning o`rtacha temperaturasi +27,5°. Yiliga 360 — 390 mm yog`in yog`adi. Maydoni **250** km<sup>2</sup>. Shaharda 11 ta tuman: Ulug`bek, Shayxontohur, Mirobod, Yunusobod, Yakkasaroy, Bektemir, Sobir Raximov, Sirg`ali, Hamza, Chilonzor, Akmal Ikromov tumanlari bor.

Qadimgi manbalarda hozirgi Toshkent o`rnida 2000 yil ilgari yirik obod shahar bo`lganligi qayd qilingan. Arxeologik qazish natijasida Toshkent hududidan 2000 yil ilgari yasalgan sopol idishlar, bronza, oyna va turli mamlakatlarning tangalari topilgan. Biroq hozirgacha Toshkentning o`sha davrdagi nomi aniqlanmagan. Toshkent **V** — **VIII** asrlarda Choch, Shosh, Shoshkent, Binkent deb atalib kelgan va ayni vaqtda shu nomdagi feodal davlatning poytaxti bo`lgan. Buyuk ipak yo`lida joylashgan Toshkent Yevropa mamlakatlarining Hindiston va Xitoy bilan olib borgan turli aloqalarida muhim rol o`ynagan.

VI asrda turk xoqonligi tarkibiga qo`shib olingan. Turklar shaharni zabt etgach, uning atrofini kuchli mudofaa devorlari bilan o`rab olganlar. Arxeologik qazish vaqtida topilgan ishlab chiqarish qurollari va ro`zg`or buyumlari bu erda yuksak madaniyat bo`lganligidan dalolat beradi.

Bundan tashqari Toshkent hududida VI —VIII asrlarga oid bir qancha qasrlar harobasi (masalan, Toshkentning shimoli-sharqiyidagi Oqtepa tepaligida) saqlanib qolgan.

VIII asr boshlarida Toshkent arablar bosib oladilar: shahar aholisi arablarga qattiq qarshilik ko`rsatganlar.

Toshkent o`zaro urushlar, qo`zg`olonlar, ko`chmanchi qabilalar hujumlari natijasida bir necha marta vayron qilingan. IX asrda shahar oldingi o`rnidan shimoli-sharqiy tomonda — Bo`zsuv kanali etagida barpo bo`lgan.

Abu Rayhon Beruniy va Mahmud Koshg`ariy ma`lumotlariga ko`ra, shahar XI asrdan Toshkent deb atala boshlagan.

IX — X asrlarda Toshkent Somoniylar davlati, X asr oxirlaridan XIII asr boshigacha Qoraxoniylar va Qoraxitoylar davlatlari tarkibida bo`lgan. Qadimiy manbalardan bayon qilinishicha, Toshkent bu davrda qal`a, ichki va tashqi shahardan iborat bo`lib, atrofi bir necha qator mudofaa devori bilan o`ralgan. Shaharda kulolchilik, o`q-yoy, gazlama, gilam, chodir hamda charm mahsulotlari ishlab chiqarish rivojlangan.

XIII asr boshida Toshkentni Muhammad Xorazmshoh bosib oladi va 1214 yili Mo`g`ul qo`shinlari yo`lini to`shish maqsadida aholini ko`chirib, shaharga o`t qo`ydiradi. Shahar bir necha vaqtgacha tiklanmaydi. Faqat Temuriylar davlati tarkibiga qo`shib olingandan keyingina qayta quriladi, 1404 yilda Ulug`bek ixtiyoriga mulk tarzida beriladi. Keyinchalik Temuriylar o`rtasida boshlangan taxt uchun kurashdan foydalangan Mo`g`ul xoni Yunusxon Toshkentni o`z qarorgohiga aylantiradi.

1501 yilda Shayboniyxon Mo`g`ullarni tor-mor etib Toshkentni idora qilishni o`z amakilari — Suyunchxo`jaxon va Ko`chkinjixonga topshiradi. Ularning davrida Toshkent O`rta Osiyoning hunarmandchilik, savdo-sotiq va madaniy hayot markazlaridan biriga aylanadi.

XVI asrning birinchi yarmida Toshkentda katta qurilish ishlari olib boriladi. Bir qancha saroy va madrasalar quriladi. Masalan, Baroqxon va Ko`kaldosh madrasalari Shayboniyxonlar davrida qurilgan ko`rkam va hashamatli binolardandir. Hunarmandchilikning rivojlanishi savdo-sotiq aloqalarining kengayishiga olib keladi.

XVI asrning ikkinchi yarmida Qozon va Astraxan` xonliklarining bosib olinishi va Rus davlatiga qo`shib olinishi natijasida Toshkent bilan Moskva o`rtasida savdo aloqalari rivojlanadi, har ikki tomon bir-biriga elchilar yuboradilar. 1576 yilda Toshkent Shayboniyxonlardan Abdullaxon qo`l ostiga o`tadi. Uning o`limidan keyin esa Toshkentni Qozon xoni Tavakkal bosib oladi (1599). 1613 yili Ashtarxoniylardan Imomqulixon qozoqlarni tor-mor keltirib, Toshkentni qaytarib oladi va Toshkentga o`z o`g`li Iskandarni noib qilib tayinlaydi.

Biroq Iskandarni tez orada qo`zg`olon ko`targan toshkentliklar o`ldiradilar. Bundan g`azablangan Imomqulixon Toshkent aholisini qirg`in qiladi. XVIII asr boshida Toshkent uchun Jung`oriya xonligi bilan Qozoq xonligi o`rtasida ko`p urushlar bo`ladi. 1723 yilda qozoqlar yengilib, Toshkent Jung`or xoni Galdan-TSiren qo`liga o`tadi. Bu davrda Toshkent aholisi uzumchilik hamda poliz ekinlari, bug`doy, tariq, arpa, suli, zig`ir, kunjut etishtirish bilan shug`ullangan.

Shahar rastalarida ipak mato ip-gazlama, zarbof kiyimlar ko'p bo'lgan. Rus savdogarlari Toshkentga movut, qunduz terisi va turli bo'yoqlar keltirishgan. Toshkent bilan Balh Xiva, Buxoro, Samarqand, Qulob, Shahrisabz va boshqa shaharlar o'rtasida savdo-sotiq rivojlangan. Pul muomalasi u davrda hali yaxshi rivojlanmagan edi. Toshkent aholisiga xonlik g'alla va qoramol bilan to'lanadigan maxsus soliq (hosilning o'ndan bir qismi miqdorida) solgan. Jung'oriya xonligi barham topgandan keyin (1758 yil) Katta o'rda hujumlari natijasida Toshkent ko'p zarar ko'radi.

XVIII asr o'rtalarida Toshkent to'rt daha (Sebzor, Ko'kcha, Beshyog'och, Shayxontahur) ga bo'lingan bo'lib, ularning har birini mustaqil hokim boshqargan. Bu davr tarixda «Chor hokim» (to'rt hokim) nomi bilan mashhur. Shaharning devori (uzunligi 14 km) va Labzak, Taxtapul, Qorasaroy, Sag'bon, Chig'atoy, Ko'kcha, Samarqand, Kamolon, Beshyog'och, Qo'qon, Qashqar, Qo'ymas degan 12 ta darvozasi bo'lgan.

XVIII asrning oxirlarida Shayxontahur dahasining hokimi Yunusxo'ja qolgan uch daha hokimligini ham o'z tasarrufiga olib, Toshkentda feodal tarqoqlikka chek qo'yadi. Bir necha harbiy yurishdan so'ng u Katta o'rdadan Toshkent atrofidagi qishloqlarni qaytarib olishga, Toshkent aholisiga tinchlik bermayotgan ko'chmanchi qozoqlarni bo'ysundirishga muvaffaq bo'ladi.

1799 yili Qo'qon qo'shinlari Toshkentni qamal qildi, ammo toshkentliklarning kuchli zarbasiga uchrab, orqaga qaytadi. 1800 yili Yunusxo'ja Qo'qon xonligiga qarashli Quramani bosib oladi. Biroq 1807 yili Qo'qon qo'shinlari bilan bo'lgan jangda Yunusxo'ja yengilib, Quramani qaytarib beradi. Yunusxo'ja vafot etgach (1810 yili), Toshkentga uning o'g'li Sultonxo'ja hokim bo'ladi. Yunusxo'janing o'limidan foydalangan Qo'qon xoni Olimxon o'z ukasi Umarxon qo'mondonligida qo'shin yuborib, Toshkentni egallaydi va unga Sultonxo'janing ukasi Hamidxo'jani hokim qilib tayinlaydi. Hamidxo'ja Qo'qonga bo'sunmay qo'yadi. Natijada Olimxon shaxsan o'zi qo'shin tortib, Toshkentni Qo'qon xonligiga uzil-kesil qo'shyb oladi. Shundan boshlab Toshkent hokimi faqat Qo'qon xoni tomonidan tayinlanadigan bo'ldi.

XIX asr o'rtalarida Toshkent O'rta Osiyoning Rossiya bilan savdo-sotiq qiluvchi eng yirik markaziga aylanadi.

Rossiya bilan O'rta Osiyo shaharlari olib borayotgan savdo-sotiqning 40%i birgina Toshkentga to'g'ri kelar edi. Har yili Orenburg va Semipalatinsk shaharlariga Toshkentdan paxta, paxta mahsulotlari, ipak, guruch, quruq mevalar, jun va boshqa mahsulotlar ortilgan tuya karvonlari jo'natilar edi. U erdan esa Toshkentga ip-gazlamalar, temir metall buyumlar, mo'yna va boshqalar keltirilardi.

1865 yili Toshkent chor qo'shinlari tarafidan bosib olindi. 1867 yildan Turkiston general-gubernatorligi Sirdaryo viloyatining markaziga aylandi. Toshkent

aholisi ikki yoqlama — podsho mustamlakachilar hamda mahalliy ekspluatatorlar zulmi ostida qoldi. Ijtimoiy va milliy mustamlaka zulmining avjga chiqishi natijasida Toshkent mehnatkash ommasi 1892 yilda qo'zg'olon ko'tardi.

1899 yili Zakaspiy temir yo'li bu ergacha etib keldi. 1905 yili esa Toshkentni markaziy Rossiya bilan bog'lovchi eng yaqin yo'l — Orenburg — Toshkent temir yo'li qurildi. Toshkent asosiy temir yo'l uzeli, savdo va tranzit punktiga, ko'p millatli Turkiston o'lkasining ma'muriy-siyosiy markaziga aylandi. Shaharda yangi sanoat korxonolari hamda savdo muassasalari vujudga keldi.

1813 yili Toshkentda III sanoat korxonasi, jumladan 15 ta paxta tozalash zavodi, 3,5 mingdan ortiq hunarmandchilik ustaxonasi, 22 rus va chet el savdo firmalarining bo'limlari, 186 ta katta-kichik magazin bor edi. Toshkent aholisi, asosan, xunarmandchilik, dehqonchilik, bog'dorchilik va savdo-sotiq bilan shug'ullanar edi. eski shaharning sharqiy tarafida yangi shahar barpo qilinib, ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy o'zgarishlar asosan Toshkentning shu qismida ro'y bergan. Trshkentda sanoat korxonolari rivojlanishi tufayli mahalliy kapitalistlar sinfi bilan bir qatorda mahalliy ishchilar sinfi ham etishib chiqa boshladi. Mahalliy ishchilar sinfi, asosan, paxta tozalash, yog'moy, vino-arog, g'isht, pillakashlik korxonolari va boshqa korxonalar ishchilaridan, temir yo'l, tramvay ishchilaridan shuningdek, hunarmandchilik ustaxonalaridan yollanib ishlayotgan ishchilardan iborat edi. Toshkentdagi Bosh temir yo'l ustaxonasi (hozirgi Toshkent teplovoz vagon remonti zavodi)ning 800 ishchisidan 120 tasi mahalliy millat vakili bo'lgan. Turkiston proletariyatining ko'pchilik va ilg'or qismini tashkil yetgan. Toshkent ishchilari Rossiyada sinfiy kurash maktabini o'tgan rus ishchilari ta'sirida asta-sekin siyosiy qurashga jalb etila boshlaydilar. 1903 yili Toshkentda sotsial-demokratik to'garak tuziladi. 1904 yili esa dastlabki mayovkalar o'tkaziladi, yashirin bosmaxonalar tashkil qilinadi va «Iskra» gazetasi tarqatila boshlaydi.

Toshkent mehnatkashlari ham 1905—1907 yillardagi Turkiston mehnatkashlarining g'alayonlarida ishtirok etdilar. Butun Rossiya Oktyabr' ish tashlashi podsho hukumatining eng «mustahkam» va so'nggi tayanchi bo'lgan armiyani ham qo'zg'atdi. Turkiston armiyasida g'alayon o'sib bordi. Natijada Toshkent Tuproq qo'rg'oni soldatlarining qurolli qo'zg'oloni bo'ldi. 1912 yili Lena oltin konlari ishchilarining otilishiga javoban Toshkent yaqinida joylashgan Troitskiy harbiy lager' sapyorlari qo'zg'olon ko'tardilar.

1916 yil 25 iyunda podsho Nikolay II «imperiyadagi begona aholi erkaklarini» mardikorlikka safarbar qilish to'g'risida farmon berdi. Turkistonning tub aholisi safarbarlikka qarshi norozilik namoyishlari o'tkazdi. Joylarda bu harakat qo'zg'olonga aylandi. Jumladan, Toshkent mehnatkash ommasi 4 iyulda qo'zg'olon ko'tardi.

1917 yil 25 oktyabrga o'tar kechasi Petrograd qurilgan qo'zg'olon boshlanib, muvaqqat hukumat ag'darib tashlandi, hokimiyat ishchi va soldat deputatlari Petrograd Soveti qo'liga o'tdi.

G'alayonda qatnashgan ishchilarning g'alabalari to'g'risidagi xabar 27 oktyabrda Toshkentga ham etib keldi. Bu xabardan ruhlangan ishchilar burjua hokimiyatiga qarshi qurilgan qo'zg'olon ko'tardilar. 28 oktyabrda qo'zg'olonchilar qo'mitasi tuzildi. Qo'mita Toshkent ishchilar va soldatlarining- qo'zg'olondan norozi bo'lgan kuchlarga qarshi kurashga boshchilik qildi. O'sha kuni soat 6 da temir yo'l ustaxonasi gudok chalib, qurilgan qo'zg'olon boshlashga signal berdi. Qo'zg'olon 31 oktyabrgacha davom etdi. Qo'zg'olon natijasida 1 noyabrda Toshkentda yangi hokimiyat o'rnatildi. Lekin bu hokimiyat Turkiston xalqlariga ozodlik keltirmadi.

2- jahon urushigacha besh yilliklar davrida Toshkentda bir qancha sanoat korxonalari — «Qizil tong» tikuvchilik fabrikasi, «O'rtoq» tamaki fabrikasi, poyabzal fabrikasi, mashinasozlik zavodi, Toshkent to'qimachilik kombinati, metallsozlik zavodi va boshqalar qurildi. O'zbekiston bo'yicha Toshkentda birinchi bo'lib GOELRO rejasini amalga oshirishga kirishildi. Bo'zsuv, Qodiriya va Bo'rjar GESlari bunyod qilindi. 2- jahon urushi yillarida ko'pgina g'arbiy tumanlardan sanoat korxonalari, oliy o'quv yurtlari, madaniy-maishiy muassasalar Toshkentga ko'chirildi. Toshkent mamlakatning eng yirik sanoat markazlaridan biriga aylanib qoldi. Ikkinchi jahon urushi davrida O'zbekiston Qizil Armiyaning qudratli arsenaliga aylanib qoldi.

Sovet hukumati nemis boshinchilariga qarshi umumiy harbiy safarbarlik o'tkazdi. O'zbekistonning harbiy xizmat yoshidagi minglarcha aholisi, shu jumladan o'zbek yoshlari ham Vatanni yovuz boshinchilardan himoya qilish uchun urush maydonlariga jo'nab ketdilar. O'zbek jangchilari Vatan urush frontlarining hammasida kurash olib bordilar. Minglab jangchilarimiz Sankt-Peterburg, Moskva mudofaalarida ishtirok etdilar. O'zbek jangchilari Ukraina, Belorussiya, Qrim, Boltiq bo'yi respublikalarini ozod qilishda qatnashdilar. Urush davrida 118 ming o'zbek jangchilari har xil davlat orden va medallari bilan mukofotlandi va 65 kishi «Qahramon» unvoniga sazovor bo'ldi.

Ikkinchi jahon urushi maydonlarida minglarcha o'zbek yoshlari qo'rqmas razvedkachi, mohir snayper, dovyurak tankchi, to'pchi, ziyrak partizanlar sifatida dong chiqardilar.

Urush yillarida o'zbek xalqi frontni qurol, oziq-ovqat va kiyim-kechak bilan ta'minlashda katta xizmat ko'rsatdilar.

O'zbek xalqi O'zbekistonga ko'chirib keltirilgan korxonalarni joylashtirish, front talabini qondirish uchun bir qancha yangi korxonalar, zavod-fabrikalarni ishga tushirdi. Bu korxonalar, zavod-fabrikalarni ishga solish uchun energetika bazasini

kengaytirish uchun Toshkent vohasida 6 GES, Farg`ona vodiysida issiqlik elektrostansiyasini qurish, Chirchiq va Bo`zsuvda 5 GES, Sirdaryoni bo`g`ib Farhod GES lari qurildi. Shunday qilib, urush yillarida O`zbekiston sanoatining barcha tarmoqlari kengaydi.

Qishloq xo`jaligida ham xalqimiz fidokorlik namunalarini ko`rsatdi. Jamoa xo`jaligi mehnatkashlari tashabbusi bilan 40 — 42-yillarda Shimoliy Toshkent kanali «hashar» yo`li bilan qurilib, Moskva, Sankt-Peterburg va Toshkent aholisini oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta`minladilar.

Urush o`zbek xalqini og`ir sinovdan o`tkazib, yuqori darajada chiniqtirdi. Toshkent sanoati 1943 yilda 1940 yildagiga nisbatan 3 baravar ko`p mahsulot berdi. Ukraina, Belarussiyaning g`arbiy tumanlaridan Toshkentga vaqtincha ko`chirilgan aholi boshpana va ish bilan ta`minlandi.

Ko`chirib keltirilgan bolalarga alohida g`amxo`rlik qilindi. Bir qancha bolalar uylari ochildi. Minglab Toshkentliklar bolalarni o`z qaramog`iga oldilar. Toshkentlik Shoahmad va Bahri Shomahmudovlar oyiasi 15 ta turli millat bolalarini, Bahrixon Ashurxodieva 8 bolani olib parvarish qildilar.

Urushdan keyingi yillarda Toshkendagi og`ir sanoat tarmoqlari tez sur`atlar bilan rivojlandi. Yirik sanoat korxonalari — «O`zbekselmash», «Ekskavator zavodi», «Tashtekstil mash», «Tashxlopkomash», «Tashkentkabel'», Toshkent yog`-moy kombinati, Toshkent karborund zavodi, mashinasozlik, elektrolampa va elektromexanika zavodlari, yirik panelli uysozlik kombinati va boshqalar qurildi. eski sanoat korxonalari ta`mirlanib yangi asbob-uskunalar bilan jihozlandi. Yalpi sanoat mahsuloti 1917 yilga qadar ishlab chiqarilgan mahsulotga nisbatan 150 marta o`sdi.

1966 yilgi zilziladan keyin Toshkent qardosh respublikalar yordamida, yangi bosh reja asosida qurildi. Toshkent birodarlashgan shaharlar jahon federatsiyasining a`zosi, birodarlashgan shaharlar birinchi konferensiyasining qatnashchisidir. 8 ta chet el shahri — Qarochi (Pokiston), Patiala (Hindiston), Tunis, Tripoli (Liviya), Marokash, Bamako (Mali), Skople (Yugoslaviya) va Sietl (AQSH) bilan birodarlashdi.

Hozirgi kunda Toshkent tanib bo`lmas darajada o`zgarib bormoqda. Shahar loyixasi me`morlar tomonidan qayta ishlanib, milliy uslubdagi turar joy dahalari qad ko`tarmoqda. Uning keng asfal'tlangan ko`chalari, osmono`par uylari, o`nlab madaniyat va istirohat bog`lari, yuzlab kinoteatrlari shahar mehnatkash ommasiga xizmat qilmoqda.

Toshkent shahri va uning vohasi iqlimi mo`ttadil, daryolari sersuv, tuprog`i kimyoviy elementlarga boy bo`lishi, bu vohada sug`orma dehqonchilikning qadimdan rivojlanishiga qulay sharoit yaratgan.

Toshkent vohasi, shu jumladan shaharni Chirchiq daryosi ob-hayot bilan ta`minlaydi. Chirchiq daryosining o`ng sohilini 120 ta, chap sohilini esa katta-kichik 41 ta kanal va ariqlar o`z suvlari bilan ta`minlaydi. Demak, bu ariq va kanallarning gidrotoponimikasini batafsil bayon qilish, bu toponim, gidronim va etnonimlarni ilmiy jixtdan tahlil qilish kitob hajmini yanada kengaytirib yuboradi. Shuning uchun biz Toshkent shahrining asosiy suv arteriyasi bo`lgan, Chirchiq daryosidan bosh oladigan: Iskandar, Zahariq, Bo`zsuv, Anhor, Kaykovus, Solar, Qorasuv kabi kanallar, shahardagi ayrim nomlarning toponimikasi haqida fikr yuritamiz, xolos.

Bo`zsuv — Toshkent shahrini oralab o`tdigan kanal nomi. N. G. Mallitskiy Bo`zsuvni «buzoq suvi» deb izohlaydi. Orenburg viloyatidagi Buzuluk daryosining nomini ham ba`zilar Buzoq suv deb atashadi. Aslida esa Bo`zsuv suv rangiga ko`ra shunday nom olgan. Shunisi qiziqki, Chirchiqning bosh irmoqlaridan biri Ko`ksuv deb ataladi, haqiqatan ham bu suv shishaday ko`m-ko`k.